FANI KATIKA HADITHI FUPI

ZA KISWAHILI

E. SANGAI MOHOCHI

Tasnifu hii imetolewa ili kutosheleza baadhi ya mahitaji ya shahada ya: Master of Arts

Katika Idara ya Lugha na Isimu,

Chuo Kikuu Cha Egerton.

1995

MUHTASARI

Tasnifu hii imejishughulisha na uhakiki wa fani katika hadithi fupi za Kiswahili ikiwa na lengo la kudhihirisha kuwa aina hii ya sanaa ni utanzu mahsusi wa fasihi wenye kaida mbalimbali zinazoongoza ujenzi wa fani yake na kuutofautisha na kazi nyingine. Utafiti huu ulichochewa na utambuzi kuwa hadithi fupi haijafanyiwa uhakiki kama kazi nyingine za fasihi. Aidha, katika fasihi ya Kiswahili kwa jumla, fani haijatafitiwa kama maudhui.

Swala la kimsingi katika tasnifu hii ni uchunguzi wa fani katika hadithi fupi. Japo hivyo, tumegusia kimuhtasari tu maudhui muhimu yanayowasilishwa na wasanii wa hadithi zilizohakikiwa kwani, kimsingi, fani na maudhui ni vipengele ambavyo hukamilishana. Ili kuyafanikisha malengo ya tasnifu hii, tumeteua hadithi nne kuwa msingi wa uhakiki huu. Hadithi zenyewe ni: "Siri ya Bwanyenye", "Wasubiri Kifo", "Kicheko cha Ushindi" na "Msiba wa Pamoja".

Tasnifu hii imegawanywa katika sura sita. Sura ya kwanza ni utangulizi na imeeleza mada ya tasnifu, madhumuni ya utafiti, umuhimu wa mada hii, nadharia iliyotawala uchunguzi huu, upeo wake pamoja na yaliyoandikwa kuihusu mada hii. Sura ya pili ni muhtasari wa usuli na maendeleo ya hadithi fupi tangu enzi ya masimulizi hadi sasa. Tumechunguza pia athari ya ngano katika hadithi fupi andishi kifani na kimaudhui na, mwishoni mwa sura hii, tumejadili athari za jamii ya mwandishi katika utunzi wake wa kazi za sanaa.

Sura ya tatu imejikita katika dhana ya hadithi fupi. Hapa tumechunguza baadhi ya sababu zilizochangia kubaki nyuma kwa

hadithi fupi na kujaribu kulijadili swala tata la maana ya hadithi fupi. Aidha, tumeyahakiki maoni ya watafiti mbalimbali kuhusu hadithi fupi, dhima na umaarufu wake katika jamii, kabla ya kuhitimisha na baadhi ya mageuzi ama mabadiliko yanayoikumba hadithi fupi andishi.

Kiini cha tasnifu hii kinajitokeza wazi zaidi katika sura ya nne na ya tano kwani katika sura hizo tunahakiki vipengele mbalimbali vya fani vilivyoteuliwa kwa minajili ya utafiti huu. Sura ya nne inamulika kipengele cha lugha na, zaidi ya maelezo ya kijumla kuhusu lugha na fasihi, sura hii imehakiki matumizi ya kunga mbalimbali za lugha katika hadithi fupi za Kiswahili.

Katika sura ya tano wahusika wamechunguzwa kwa undani, kwanza katika fasihi kwa ujumla na, hatimaye, katika hadithi fupi. Tumeonyesha kuwa uumbaji na uwasilishaji wa wahusika katika hadithi fupi unatoa mchango usio haba katika kuitambulisha na kuitofautisha hadithi fupi. Wasanii wengi wanawaeleza wahusika wao na, kutokana na ufinyu wa mawanda, wahusika wengi hawakuzwi hatua kwa hatua na kuimarika vilivyo. Sura hii pia inachunguza ploti na usimulizi kama vipengele muhimu vya fani ya hadithi fupi. Hadithi fupi imedhihirisha kuwa na ploti sahili ambayo, aghalabu, huwa na msuko wa moja kwa moja na rahisi kufuatilia. Pili, inatumia mbinu mbalimbali za usimulizi lakini ile ya usimulizi maizi imejitokeza zaidi.

Katika sura ya sita ambayo ni hitimisho, tumetoa muhtasari wa kiini cha tasnifu nzima kwa kugusia, kimuhtasari, maswala yaliyoshughulikiwa kisha tukatoa hitimisho pamoja na mapendekezo yetu. Tumeeleza pia kwamba kuna vipengele kadhaa muhimu vya fani ambavyo hatukuweza kuvihakiki katika upeo wa tasnifu hii.

YALIYOMO

MUHTASARI	i
SHUKRANI	iii
TABARUKU	vi
YALIYOMO	xv
SURA YA KWANZA	1
UTANGULIZI	1
1.1 MADA YA TASNIFU	1
1.2 MAKISIO	4
1.3 MADHUMUNI YA TASNIFU	5
1.4 UMUHIMU WA MADA HII	6
1.5 UPEO WA TASNIFU	7
1.6 MISINGI YA NADHARIA	11
2.0 YALIYOANDIKWA KUHUSU MADA HII	16
3.0 NJIA ZA UTAFITI	22
SURA YA PILI	23
HISTORIA NA MAENDELEO YA HADITHI FUPI	23
2.1 UTANGULIZI	23
2.2 USULI NA MAENDELEO YA HADITHI FUPI	23
2.2.1 HADITHI FUPI KATIKA MAANDISHI	28
2.2.1.1 Miaka ya Kale	28
2.2.1.2 Miaka ya Kati	30
2.2.1.3 Karne ya Kumi na Tisa na Baadaye	33
2.2.1.4 Nafasi ya Magazeti Katika Ukuzaji na Uendelezaji wa Hadithi Fupi	37
2.2.1.5 Redio	41
2.3 ATHARI YA NGANO KATIKA HADITHI ZA KUBUNI	42
2.3.1 NGANO	42
2.3.2 ATHARI ZENYEWE	46
2.3.2.1 Athari Katika Maudhui	49
2.3.2.2 Athari Katika Fani	51
2.4 ATHARI YA MAZINGIRA YA MWANDISHI KATIKA HADITHI FUPI ZA KUBUNI	57
2.4.1 SIASA	60
2.4.2 UCHUMI	64
2.4.3 UTAMADUNI	68
2.4.4 DINI	70
2.4.5 MAZINGIRA NA FANI	71
2.5 KIMALIZIO	75
SURA YA TATU	77
DHANA YA HADITHI FUPI	77
3.1 UTANGULIZI	77
3.2 Utanzu Uliopuuzwa	77
3.2.1 Sababu za Kupuuzwa	81
3.2.1.1 Hadhira	81
3.2.1.2 Mfumo wa Elimu	82
3.2.1.3 Wahakiki	83

EGERTON UNIVERSITY

3.2.1.4 Waandishi 84
3.2.1.5 Wachapishaji 85
3.3 Sifa za Hadithi Fupi 86
3.3.1 Mawanda 86
3.3.2 Iktisadi ya Maneno 88
3.3.3 Ufupi 90
3.3.4 Ploti 94
3.3.5 Wahusika 96
3.4 Maana ya Hadithi Fupi 100
3.5 Maoni ya Wataalamu Kuhusu Hadithi Fupi . . 103
3.5.1 Maoni Kuhusu Uandishi wa Hadithi Fupi 104
3.5.1.1 Ni Rahisi Kuandika Hadithi . 104
3.5.1.2 Ni Vigumu Kuandika Hadithi . 105
3.5.2 Maoni ya Kijumla 107
3.6 Dhima na Umaarufu wa Hadithi Fupi 109
3.7 Mabadiliko Katika Hadithi Fupi ya Kiswahili 111
3.7.1 Mabadiliko Katika Maudhui . . . 112
3.7.2 Mabadiliko Katika Fani 112
3.8 KIMALIZIO 115

SURA YA NNE 117
LUGHA 117
4.1 UTANGULIZI 117
4.2 Nafasi ya Lugha Katika Fasihi 117
4.2.1 Majukumu ya Lugha Katika Fasihi . . 120

4.3 MATUMIZI YA LUGHA KATIKA HADITHI FUPI 123
4.3.1. Tamathali za Usemi 123
4.3.1.1 Takriri 124
4.3.1.2 Sitiari 124
4.3.1.3 Tashbihi 125
4.3.1.4 Taswira 125
4.3.1.5 Chuku 125
4.3.1.6 Tashihisi 126
4.3.2 Methali na Misemo 126
4.3.3 Kinyume 126
4.3.4 Muundo wa Sentensi 127
4.3.5 Nyimbo 127
4.3.6 Lugha ya Kishairi 128
4.3.7 Tanakali Sauti 128
4.3.8 Nahau na Maneno ya Kiingereza . . . 128
4.4 WASUBIRI KIFO 129
4.4.1 Takriri 131
4.4.2 Sitiari 134
4.4.3 Tashbihi 135
4.4.4 Taswira 136
4.4.5 Tashihisi 137
4.4.6 Ishara 137
4.5 KICHEKO CHA USHINDI 138
4.5.1 Takriri 140
4.5.2 Sitiari 140
4.5.3 Tashbihi na Tashihisi 141
4.5.4 Taswira 142
4.5.5 Chuku 143
4.5.6 Methali na Misemo 144

4.5.7 Kinyume 145
4.5.8 Tanakali Sauti 146
4.6 MSIBA WA PAMOJA 146
4.6.1 Takriri 148
4.6.2 Sitiari 148
4.6.3 Tashbihi 149
4.6.4 Chuku 150
4.6.5 Methali na Misemo 151
4.6.6 Lugha ya Kishairi 152
4.7 SIRI YA BWANYENYE 153
4.7.1 Tashbihi 154
4.7.2 Taswira 157
4.7.3 Chuku 157
4.7.4 Tashihisi 158
4.7.5 Kinyume 158
4.7.6 Muundo wa Sentensi 160
4.7.7 Ishara 161
4.7.8 Nyimbo 162
4.7.9 Nahau na Maneno ya Kiingereza . . . 164
4.8 Lugha Katika Hadithi Zote Nne Kwa Ufupi . . 165
4.9 KIMALIZIO 167

SURA YA TANO 170
PLOTI, USIMULIZI NA WAHUSIKA 170
5.1 UTANGULIZI 170
5.2 PLOTI 170
5.2.1 Sifa na Nafasi ya Ploti Katika Fasihi 172
5.2.2 PLOTI KATIKA HADITHI FUPI 175
5.2.3 PLOTI YA SIRI YA BWANYENYE 176
5.2.4 PLOTI YA MSIBA WA PAMOJA 178
5.2.5 PLOTI YA WASUBIRI KIFO 181
5.2.6 PLOTI YA KICHEKO CHA USHINDI 184
5.2.7 Ploti Katika Hadithi Zote Nne . . . 187
5.3 USIMULIZI 189
5.3.1 Mbinu za Usimulizi 190
5.3.2 Usimulizi Maizi 190
5.3.3 Usimulizi wa Nafsi ya Tatu 192
5.3.4 Usimulizi wa Nafsi ya Kwanza 193
5.4 USIMULIZI KATIKA HADITHI FUPI 195
5.4.1 Usimulizi wa Msiba wa Pamoja 195
5.4.2 Usimulizi wa Kicheko cha Ushindi . . 198
5.4.3 Usimulizi wa Wasubiri Kifo 200
5.4.4 Usimulizi wa Siri ya Bwanyenye . . . 202
5.4.5 Usimulizi Katika Hadithi Zote kwa Ufupi 204
5.5 WAHUSIKA 204
5.5.1 DHANA NA DHIMA YA WAHUSIKA KATIKA FASIHI 205
5.5.2 Dhana ya Wahusika 206
5.5.3 Dhima ya Wahusika 207
5.5.4 UUMBAJI WA WAHUSIKA 208
5.5.4.1 Lugha na Fikra 209
5.5.4.2 Wasifu (Umbo) 210
5.5.4.3 Matendo 210
5.5.4.4 Uteuzi wa Majina 211

5.5.5 UWASILISHAJI WA WAHUSIKA 212
5.5.5.1 Uwasilishaji Dhahiri 212
5.5.5.2 Wahusika Kujifafanua 214
5.5.5.3 Mhusika Kujifafanua Mwenyewe 214
5.5.5.4 Mhusika Kufafanuliwa na Wahusika Wenzake 215
5.5.5.5 Uwasilishaji Katika Matendo . 215
5.5.6 AINA ZA WAHUSIKA 217
5.5.6.1 Wahusika Mviringo 217
5.5.6.2 Wahusika Bapa 218
5.6 WAHUSIKA KATIKA HADITHI FUPI 219
5.6.1 WAHUSIKA WA SIRI YA BWANYENYE . . . 220
5.6.1.1 Ndugu Niyetu 220
5.6.1.2 Bi. Kessy 225
5.6.1.3 Salama 228
5.6.1.4 Wahusika Wengine 230
5.6.2 WAHUSIKA WA WASUBIRI KIFO 231
5.6.2.1 Lugola 231
5.6.2.2 Mgole 233
5.6.2.3 Wahusika Wengine 234
5.6.3 WAHUSIKA WA KICHEKO CHA USHINDI . . 235
5.6.3.1 Rajabu 235
5.6.3.2 Subira 236
5.6.3.3 Fatuma 238
5.6.3.4 Bi. Khadija 239
5.6.4 WAHUSIKA WA MSIBA WA PAMOJA 240
5.6.4.1 Kidawa 240
5.6.4.2 Idi 242
5.6.4.3 Dau 243
5.6.4.4 Mahaja na Mama Tatu 244
5.6.4.5 Mwajina 245
5.6.4.6 Naomba 245
5.7 VIPENGELE VINGINE VYA FANI 246
5.7.1 Ucheshi 246
5.7.2 Mzaha 248
5.8 MUUMANO WA VIPENGELE VYA FANI KATIKA HADITHI FUPI 249
5.9 KIMALIZIO 255

SURA YA SITA 258
HITIMISHO LA TASNIFU 258
6.1 UTANGULIZI 258
6.2 Muhtasari wa Kiini cha Tasnifu 258
6.3 Mahitimisho 263
6.4 Mambo Muhimu Yaliyoibuka Kutokana na Utafiti Huu 266
6.5 Mapendekezo 267

MAREJELEO 269

KIAMBATISHO 1 287

KIAMBATISHO 2 289